

**СУМІЖНІСТЬ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ У КОНТЕКСТІ
УХИЛЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ, НЕ
ПОВ'ЯЗАНОГО ІЗ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ**

В статті досліджено наукові підходи щодо розуміння суміжності складів злочинів через призму ухилення від відбування покарання не пов'язаного із позбавленням волі. Виокремлено три підходи до розуміння суміжності складів злочинів. Визначено коло суміжних, із ухиленням від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, складів злочинів та проведена їх класифікація.

Ключові слова: склад злочину, ухилення від покарання, кваліфікація злочинів, суміжність.

В статье исследованы научные подходы к пониманию смежности составов преступлений через призму уклонения от отбывания наказания не связанного с лишением свободы. Выделены три подхода к пониманию смежности составов преступлений. Определен круг смежных, с уклонением от отбывания наказания, не связанного с лишением свободы, составов преступлений и проведена их классификация.

Ключевые слова: состав преступления, уклонение от наказания, квалификация преступлений, смежности.

In the article the scientific approaches to understanding the adjacency of crimes in the light of evasion from punishment not connected with imprisonment. Determined three approaches to understanding the adjacency of crimes. Defined range related with evasion from punishment, not connected with imprisonment, offenses and held their classification.

Keywords: crime, evading punishment of crime, contiguity.

Постановка проблеми. Дослідження кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарання не пов'язаного із позбавленням волі, власне як і будь-якого іншого складу, не буде повним без вивчення питань про відмежування цього злочину від суміжних складів та правових категорій. Ключовим поняттям, зміст якого повинен враховуватися при здійсненні такого дослідження є суміжність.

Аналіз дослідження даної проблеми. Принагідно зазначимо, що явище суміжності досліджувалося у працях П.П. Андрушка, Л.П. Брич, В.М. Кудрявцева, О.К. Маріна, В.О. Навроцького, А.Н. Трайніна та інших вчених. Утім, всі ці праці розглядають явище суміжності тільки за одним із підходів не допускаючи плюралізму його розуміння.

Саме це і обумовлює мету дослідження, якою є різностороннє вивчення суміжності складів злочинів у контексті ухилення від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі.

Виклад основного матеріалу. Слово «суміжний» в українській мові означає: 1) який межує з ким-, чим-небудь, прилеглий до чогось; 2) розташований поруч, сусідній; 3) нерозривно пов'язаний з чим-небудь, близький до чогось; 4) має спільні ознаки з ким-, чим-небудь [1, с. 836]. Іншими словами, суміжними правовими категоріями слід визнавати ті, які є подібними між собою, близькі за змістом та мають спільні ознаки.

Дослідження об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ст. 389 КК України, дає можливість стверджувати, що такими суміжними категоріями є по-перше склади злочинів, які мають спільні (суміжні) ознаки та є подібними до ухилення від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі.

При цьому, відмежування за своєю сутністю є невід'ємною складовою кваліфікації, оскільки воно дає можливість з'ясувати місце того чи іншого складу злочину та його відмінність від інших правових категорій. За словами В.М. Кудрявцева, процес кваліфікації полягає в послідовному відмежуванні кожної ознаки вчиненого діяння від ознак інших суміжних злочинів, а

відмежування є зворотною стороною кваліфікації [2 с. 146]. Утім, важливість та невід'ємність відмежування не дає підстав ототожнювати його із кваліфікацією злочинів чи кримінально-правовою кваліфікацією, оскільки, як зазначають Л.П. Брич, В.О. Навроцький та Є.В. Фесенко, кваліфікація є складним багатоаспектним явищем, що охоплює значну кількість складових, і відмежування виступає тільки однією із них [3, с. 11; 4, с. 476; 5, с. 230].

Таким чином, відмежування слід розглядати як один із основоположних та невід'ємних моментів кваліфікації. За таких умов кваліфікація, в дійсності, не можлива без відмежування, але не зводиться тільки до нього. Водночас, відмежування першочергово передбачає визначення кола суміжних складів злочинів та встановлення самого змісту суміжності. Цим, власне і обумовлюється, необхідність, актуальність та мета дослідження питань суміжності складів злочинів у контексті ухилення від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі.

Як вже зазначалося вище, суміжними слід вважати ті категорії, які є максимально подібними (схожими) і мають спільні (суміжні) ознаки. У цьому випадку це повинні бути максимально подібні склади злочинів, які мають спільні (суміжні) ознаки. При цьому, такі ознаки слід розглядати нерозривно від самих складів злочинів, а тому спільними (суміжними) ознаками повинні визнаватися виключно окремі ознаки відповідних складів злочинів.

Що ж стосується визначення кола суміжних складів злочинів, то формальне розуміння поняття «суміжний», яке описувалося вище дає досить широке уявлення про можливі суміжні склади злочинів. Йдеться про те, що формально суміжними слід визнавати склади злочинів, які мають хоча б одну спільну (суміжну) ознаку, утім це навряд чи є достатньою підставою для визнання таких складів злочинів максимально подібними (схожими). Для прикладу умисне вбивство (ст. 115 КК України) та крадіжка (ст. 185 КК України) мають спільні (суміжні) ознаки, а саме ознаки суб'єкта злочину (фізична осудна особа, яка досягла чотирнадцятирічного віку) та ознаки

суб'єктивної сторони (умисна форма вини). Проте очевидно, що говорити про максимальну подібність умисного вбивства та крадіжки не зовсім виправдано, а відтак визначення кола суміжних складів злочинів потребує врахування додаткових критеріїв, а не тільки механічної констатації наявності однієї чи декількох спільних (суміжних) ознак складів злочинів. Так, за словами В.М. Кудрявцева суміжними складами злочинів слід визнавати ті, які мають інші, крім вини та суб'єкта загальні ознаки. Однак, навіть такий підхід не дає підстав автоматично відносити до суміжних складів злочинів ті, які наділені іншими спільними (суміжними) ознаками, за винятком ознак суб'єкта та суб'єктивної сторони.

За таких умов обґрунтовуються два підходи щодо визначення кола суміжних складів злочинів. Перший із них стосується не просто наявності спільних (суміжних) ознак складу злочину, а наявності одразу декількох таких ознак, одна з яких обов'язково стосується суспільно небезпечного діяння як ознаки об'єктивної сторони. Зокрема на це в своїх роботах звертають увагу Є.В. Даценко, О.О. Луцак, Н.Ю. Худякова О.В. Хуторянський та інші [7; 8; 9; 10]. Утім, такий підхід хоча і звужує коло можливих суміжних складів злочинів, проте не виокремлює ті, які передбачені нормами, що утворюють конкуренцію. Іншими словами, визнання суміжними складами злочинів тих, які наділені двома і більше спільними (суміжними) ознаками, одна із яких стосується суспільно небезпечного діяння, не враховує, що в такому випадку до суміжних будуть віднесені ті склади злочинів, які передбачаються нормами, що можуть утворювати конкуренцію.

З іншого боку такий підхід концентрує увагу саме на визначенні ознак відмежування (ознак, які вказують на відмінність складів злочинів), особливо не деталізуючи питання співвідношення цих складів злочинів та норм, які їх передбачають.

В свою чергу, Є.В. Фесенко також не конкретизує співвідношення норм та не проводить диференціацію суміжних складів злочинів і складів злочинів, які передбачені нормами, що можуть утворювати конкуренцію, але вказує, що хуліганство

і деякі злочини проти особи не мають жодної (за винятком ознак суб'єкта) загальної ознаки, однак, проблема їх розмежування – одна з найскладніших [11, с. 114]. Таким чином, вчений аргументує, що відносити до суміжних складів злочині слід також і ті, які характеризуються спільними (суміжними) ознаками суб'єкта.

Другий підхід стосується не тільки відмінностей подібних складів злочинів, але й їх співвідношення між собою та співвідношення норм, які передбачають такі склади злочинів і можуть утворювати конкуренцію. В основу цього підходу закладено більш вузьке розуміння суміжних складів злочинів, до яких відносяться не будь-які склади злочинів, які характеризуються спільними (суміжними) ознаками, а лише ті, які мають протилежні взаємовиключні ознаки. За таких умов відмежуванню підлягають тільки суміжні склади злочинів, тобто ті, норми про відповідальність за які не утворюють конкуренції, в іншому ж випадку такі склади злочинів або не можуть відмежовуватися, або не потребують відмежування.

При цьому диференціюється співвідношення самих складів злочинів та норм, які передбачають відповідальність за їх вчинення. Зокрема Н.О. Сербіна розподіляє подібні (суміжні) склади злочинів на ті, які: а) потребують відмежування; б) кваліфікуються за сукупністю; в) норми про які утворюють конкуренцію [12, с. 10].

В докторській дисертації Л.П. Брич проводиться ґрунтовне дослідження цих питань і вчена приходить до висновку, що відмежування суміжних злочинів та вибір конкуруючої кримінально-правової норми передбачають використання абсолютно різних алгоритмів, а отже суміжними складами злочинів не можна визнавати ті, відповідальність за які передбачається в конкуруючих кримінально-правових нормах [13, с. 12]. У цьому зв'язку диференціюються види розмежування: а) розмежування складів злочинів, передбачених нормами, що перебувають у конкуренції; б) розмежування суміжних складів злочинів [14, с. 279].

Дещо подібна позиція описується в працях П.П. Андрушка [15, с. 346] та О.К. Маріна [16, с. 69–70], які також проводять

різницю між суміжними складами злочинів та складами злочинів, відповідальність за які передбачена в конкуруючих кримінально-правових нормах. Зокрема, О.К. Марін визначаючи види конкуренції кримінально-правових норм, вказує на існування не тільки конкуренції загальної та спеціальної норми, але й конкуренції двох спеціальних норм, яка є максимальною подібною до суміжних складів злочинів [17, с. 455].

Проте суміжність складів злочинів та конкуренція кримінально-правових норм жодним чином не можуть ототожнюватися. У цьому випадку суміжними слід вважати склади злочинів, які містять декілька спільних (суміжних) ознак, а також одну чи декілька протилежних взаємовиключних ознак. На відміну від, цього ознаки складів злочинів, при конкуренції двох спеціальних норм, хоча і відрізняються, проте вказують на різні аспекти юридичної конструкції, не є протилежними та взаємовиключними. За своїм змістом описані підходи до розуміння суміжних складів злочинів по суті з різних сторін описують явище суміжності та співвідношення складів злочинів. Із цього можемо зробити висновок про наявність найширшого, широкого та вузького розуміння суміжних складів злочинів. У найширшому розумінні суміжними слід визначати склади злочинів, які мають хоча б одну спільну (суміжну) ознаку. У широкому розумінні це склади злочинів, які мають щонайменше дві спільних (суміжних) ознак і одна із яких стосується ознак суспільно небезпечного діяння. У вузькому розумінні суміжними є склади злочинів, які не просто характеризуються спільними (суміжними) ознаками, але й містять протилежні взаємовиключні ознаки, які вказують на одні й ті самі характеристики складу злочину, проте набувають різного прояву. Утім наявність такої протилежної взаємовиключної ознаки не усуває можливості реальної або ідеальної сукупності суміжних складів злочинів. Зокрема, якщо говорити про склади злочинів суміжні із ухиленням від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, то таке ухилення може поєднуватися із демонстрацією небажання виконувати інші обов'язки чи піддаватися правовим обмеженням. Наприклад, можливі випадки, коли особа

ухиляється і від виплати коштів на утримання дітей чи непрацевдатних батьків, і від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі. При цьому така сукупність може бути реальною (вираження небажання проявляється у двох різних діяннях) чи ідеальною (вираження небажання проявляється в одному діянні, але одночасно стосується різних правових обмежень), а вказані діяння слід кваліфікувати за відповідною частиною ст. 164 або ст. 165 та відповідною частиною ст. 389 КК України.

Тому, на наш погляд, найбільш логічним є саме вузьке розуміння суміжних складів злочинів, яке і буде закладено в основу нашого дослідження.

Виходячи з цього суміжними із ухиленням від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, є склади злочинів, об'єктивна сторона яких також характеризується діяннями у вигляді ухилення чи невиконання, але коло обов'язків, дій чи правових обмежень від виконання яких ухиляється винний є різним. З огляду на це, суміжними, в першу чергу, будуть склади злочинів, які стосуються прояву небажання особи виконувати правові обмеження встановлені рішенням суду. До них, зокрема відносяться: ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України); ухилення від сплати коштів на утримання непрацевдатних батьків (ст. 165 КК України); незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації (ст. 388 КК України); умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості (ст. 389-1 КК України); ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі (ст. 390 КК України); втеча з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 393 КК України); втеча із спеціалізованого лікувального закладу (ст. 394 КК України); порушення правил адміністративного нагляду (ст. 395 КК України).

На наш погляд, ці склади злочинів з одного боку характеризуються рядом спільних (суміжних) ознак, одна із яких стосується суспільно небезпечного діяння, а з іншого – протилежними взаємовиключними ознаками, які вказують на

коло тих правових обмежень, дій чи обов'язків, які накладені (застосовані) судом і від виконання яких ухиляється винний.

Водночас, зміст та правова природа обов'язків і обмежень, які накладаються судом і від відбування яких ухиляється особа, обумовлюють класифікацію суміжних, із ухиленням від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, складів злочинів на дві групи: 1) об'єктивна сторона яких стосується ухилення від покарань (ст. 390 КК України); 2) об'єктивна сторона яких стосується ухилення від правових обмежень чи юридичних обов'язків, які не є покараннями (статті 164, 165, 389-1, 394, 395 КК України). Разом із цим склади злочинів, передбачені ст. 388 та ст. 393 КК України, містять одночасно ознаки першої та другої групи, оскільки стосуються і ухилення від виконання покарання (конфіскація майна, арешт, позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі), і ухилення від виконання правових обмежень щодо майна та правових обмежень у вигляді попереднього ув'язнення, які не є покараннями.

Таким чином, провівши дослідження суміжності складів злочинів у контексті ухилення від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, можемо сформулювати наступні **висновки**.

По-перше, в науці кримінального прав, виокремлюються три підходи до розуміння суміжності складів злочинів. У найширшому розумінні суміжними є склади злочинів, які мають хоча б одну спільну (суміжну) ознаку; у широкому – склади злочинів, які мають щонайменше дві спільних (суміжних) ознаки і одна із яких стосується ознаки суспільно небезпечного діяння; у вузькому – склади злочинів, які не просто характеризуються спільними (суміжними) ознаками, але й містять протилежні взаємовиключні ознаки, які вказують на одні й ті самі характеристики складу злочину, проте набувають різного прояву.

По-друге, найбільш логічним та послідовним видається вузьке розуміння суміжності складів злочинів. У відповідності з цим суміжними із ухиленням від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, є склади злочинів об'єктивна

сторона яких також характеризується діяннями у вигляді ухилення чи невиконання, але коло обов'язків, дій чи правових обмежень від виконання яких ухиляється винний є різним.

По-третє, залежно від змісту та правової природи обов'язків і обмежень, від відбування яких ухиляється особа, суміжні склади злочинів можуть кваліфікуватися на дві групи: 1) об'єктивна сторона яких стосується ухилення від покарань (ст. 390 КК України); 2) об'єктивна сторона яких стосується ухилення від правових обмежень чи юридичних обов'язків, які не є покараннями (статті 164, 165, 389-1, 394, 395 КК України). Разом із цим склади злочинів, передбачені ст. 388 та ст. 393 КК України, містять одночасно ознаки першої та другої групи.

Література:

1. Словник української мови : в 11 т. / [І. К. Білодід, А. А. Бурячок, В. О. Винник та ін.] – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. IX : С. – 1978. – 916 с.
2. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / Кудрявцев В. Н. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1960. – 244 с.
3. Брич Л. П. Теоретичні засади розмежування складів злочинів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юридичних наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Л. П. Брич. – Львів, 2014. – 34 с.
4. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / Навроцький В. О. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
5. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони : [монографія] / Фесенко Є. В. – К. : Атіка, 2004. – 280 с.
6. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. – Москва : ЮРИСТЪ. – 1999. – 304 с.
7. Даценко Є. В. Кримінально-правова характеристика підміни дитини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Є. В. Даценко. – Київ, 2015. – 20 с.
8. Луцак О. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, вчинені із залученням неповнолітніх та щодо неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. О. Луцак. – Київ, 2014. – 20 с.
9. Хуторянський О. В. Кримінально-правова характеристика ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя

стані : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. В. Хуторянський. – К., 2013. – 20 с.

10. Худякова Н. Ю. Кримінально-правова характеристика службової недбалості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н. Ю. Худякова. – К., 2013. – 19 с.

11. Фесенко Є. В. Злочини проти громадської безпеки та проти здоров'я населення : питання розмежування / Є. В. Фесенко // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України. Матеріали міжнародного науково-практичного семінару 1-2 жовтня 2002 року, м. Харків. – Харків. – 2003. – С. 114-116.

12. Сербіна Н. О. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н. О. Сербіна. – Київ, 2015. – 20 с.

13. Брич Л. П. Теоретичні засади розмежування складів злочинів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юридичних наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Л. П. Брич. – Львів, 2014. – 34 с.

14. Брич Л. П. Співвідношення суміжних складів злочинів і складів злочинів, передбачених конкуруючими нормами / Л. П. Брич // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2006. – Вип. 42. – С. 263–282.

15. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України [за заг. ред. Гончаренка В. Г., Андрушка П. П.]. Книга друга. Особлива частина. – Київ : Форум. – 2005. – 672 с.

16. Марін О. К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм / О. К. Марін. [монографія] – Київ : Атіка. – 2003. – 224 с.

17. Марін О. Причини виникнення та існування конкуренції кримінально-правових норм / О. Марін // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2001. – Випуск 36. – С. 454-460.